

ΤΡΑΓΩΔΟΥΜΕΝΑ

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΑΝΕΒΑΖΕΙ ΤΡΑΓΩΔΙΕΣ ΜΕ ΠΑΡΑΠΟΙΗΜΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

...Τέλος, η μετάφραση του Γρυπάρη, και για τη λογοτεχνική της ύψη, και για τη θεατρικότητά της, είναι υποδειγματική. Κλέων Παράσχος «Καθημερινή» 20.6.61

...Τέλος η μετάφραση είναι του Γιάννη Γρυπάρη, απαλλαγμένη από πολλές αχρηστείες της ήρωικής εποχής της δημοτικής. Δεν είναι άκρως ποιητική, αλλά αρκετά θεατρική. Δεν γνωρίζω καλύτερη... 'Αλέξης Διαμαντόπουλος «Τὸ Βῆμα» 20.6.61

Πλήθος ἀμαρτημάτων βαρύνει τὸ Ἐθνικόν. Τὸ βαρύτερο ὅλων ἀποκαλύφθηκε φέτος. Φαίνεται ἀπίστευτο. Ἄλλ' εἶναι ἀληθινόν: Διέπραξε πολλαπλὴ καλλιτεχνικὴ ἀπάτη! Δίδαξε, σὲ ἐπίσημα ὀργανωμένο Φεστιβάλ Ἀρχαίου Δράματος, σὲ ἀρχαῖο θέατρο, δυὸ ἀρχαῖες ἐλληνικὲς Τραγωδίαις, μὲ παραποιημένα καὶ ἀνεύθυνα κείμενα!

Πρῶτα ἀπ' ὅλα: Τὸ λεγόμενον «Ἐθνικὸν Θέατρον», καὶ στὸ ἐπίσημο ἔντυπο πρόγραμμα τῶν παραστάσεών του καὶ στίς διαφημίσεις του, παντοῦ καὶ μὲ κάθε τρόπο, διαβεβαίωσε τὸ Κοινὸν ὅτι παρουσίαζε τὴν «Ἡλέκτρα» καὶ τὸν «Αἴαντα» σὲ μετὰ φρασὴν Ἰ. Γρυπάρη. Καὶ μπορεῖ ἡ «Ἡλέκτρα» νὰ παίχτηκε πρὸ 25ετίας σὰ μετάφραση, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Γρυπάρης, στὰ τυπωμένα κείμενα καὶ τῆς «Ἡλέκτρας» καὶ τοῦ «Αἴαντα», καθώριζε ρητὰ καὶ κατηγορηματικὰ ἐλευθέρῃ ἀπόδοσιν. Σὰν ἐλεύθερη ἀπόδοση ἐκυκλοφόρησαν—θῆσαν ἀκόμη ζῶσει—καὶ ἡ «Ἡλέκτρα» στὰ 1936, καὶ ὁ «Αἴας» στὰ 1940, ἀπὸ τὸ Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας» τοῦ Ἰ. Δ. Κολλάρου.

Μὲ τὸν ὄρο «ἐλεύθερη ἀπόδοση» ὁ ἔντιμος Γρυπάρης ὄχι μόνον παραδεχόταν ἀλλὰ καὶ ὑπεγράμμιζε τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Τὸ Ἐθνικὸν—μεταβαφτίζοντας ταχυδακτυλογραφικὰ καὶ αὐθαίρετα τὴν ἐλεύθερη ἀπόδοσιν τῆς «Ἡλέκτρας» καὶ τοῦ «Αἴαντα» σὲ μετάφραση—παραπλανοῦσε τὸ Κοινὸν καὶ ἐπὶ πλέον φόρτωνε στὸν ἀείμνηστο ποιητὴ καὶ πρῶτο Διευθυντὴ τὸ εὐθύνει πρὸ ὁ ἴδιος ἀρνήθηκε νὰ ἀναλάβει στὸ τυπωμένον κείμενό του...

Δεύτερο: Τὸ λεγόμενον «Ἐθνικὸν Θέατρον» χρησιμοποίησε—ἐν ἐπιγνώσει τῆς πράξεώς του—σὲ διεθνὲς Φεστιβάλ ἀρχαίου δράματος ἀδόκιμες καὶ πεπαλαιωμένες ἀποδόσεις τῆς «Ἡλέκτρας» καὶ τοῦ «Αἴαντα». Μὲ ἄλλα λόγια: Παραπλάνησε γιὰ δευτέρῃ φορὰ τὸ Κοινόν, ἐμφανίζοντας τὶς κακίστας ἀποδόσεις τοῦ Γρυπάρη—ποῦ στὸ μεταξύ τὶς εἶχε μεταβαφτίσει σὲ...μετάφρασεις—σὰν αὐθεντικὰ ὑποκατάστατα τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ἀπόδειξιν τῆς δολιότητάς του; Σαφῆς καὶ κατηγορηματικῆς: Οἱ δῆθεν μετάφρασεις Γρυπάρη χρειάστηκε νὰ κατασπαραχθοῦν ἀπὸ ἑκατοντάδες «διορθώσεις» σὲ μιὰ ἀπεγνωσμένη προσπάθεια νὰ πλησιάσουν τὰ κείμενα τοῦ Σοφοκλή...

Τρίτο: Μὲ τὸ σεβασμιὸ ὄνομα τοῦ Γρυπάρη, τὸ λεγόμενον «Ἐθνικὸν Θέατρον» δὲν παρουσίασε μόνον σὰ μετάφρασεις, ἐλεύθερες, ἀδόκιμες καὶ πεπαλαιωμένες, ἀλλὰ καὶ πρωτοφανῶς παραποιημέναις ἀποδόσεις τοῦ ἀείμνηστου ποιητῆ, μὲ «διορθώσεις» ἀγνώστου τρίτου χειροῦ! «Διορθώσεις» ποῦ καμμιὰ τους δὲν θὰ ἐπέτρεπε ἢ θὰ ἐπιχειροῦσε ὁ ἴδιος ὁ Γρυπάρης καὶ ποῦ μαρτυροῦν ἀπόλυτη ἀγνοία καὶ τοῦ πρωτοτύπου καὶ γενικώτερα τῆς τέχνης τοῦ Λόγου.

Θὰ ἦσαν ἀχάριστο καὶ κουραστικὸ νὰ παραθέσουμε λεπτομερῶς—ἀν χρειαστεῖ θὰ γίνῃ κι' αὐτὸ—τὶς ἑκατοντάδες τῶν ἀπιθάνων «διορθώσεων» ποῦ μ' αὐτὲς τὸ Ἐθνικὸν Θέατρο ἐπλαστογράφησε, δι' ἀγνώστου χειρός, τὶς ἀποδόσεις τῆς «Ἡλέκτρας» καὶ τοῦ «Αἴαντα», καλύπτοντας τὴν καλλιτεχνικὴν τὴν ἀπάτην μὲ τ' ὄνομα τοῦ νεκροῦ Γρυπάρη. Ἄρκει νὰ ἀναφέρουμε καὶ λίγες μόνον. Ἰδοῦ, ἀμέσως, τί ὑπέστη ἡ «Ἡλέκτρα»:

Οἱ διορθώσεις ποῦ βελτιώνουν ὡς πρὸς τὴν ἔκφραση τὸ κείμενον τοῦ Γρυπάρη εἶναι 29 περίπου στοὺς 210 διορθωμένους στίχους. Εἶναι, ὅμως, τόσο ἀπλοῦκές ποῦ θὰ μπορούσε νὰ τὶς κάνει κι' ἕνας κακὸς μαθητὴς Γυμνασίου. Π.χ.: «Παρα-

κινᾶς» ἀντὶ.... «ἐμπρὸς μᾶς σπρώχνεις» τοῦ Γρυπάρη. Ἡ, «Τί ἀπόγινε, Ὀρέστη;» ἀντὶ τοῦ... «Πῶς εἴστε, Ὀρέστη;». Οὐσιώδης διόρθωσις γιὰ τὴν λογοτεχνικὴν βελτίωσιν τοῦ κειμένου ἢ γιὰ τὸν προικισμόν τοῦ μηχανικοῦ τοῦ λόγου μὲ κάποια ἠθοποιία, εὐλυγισία, δραματικὴ κίνηση, δὲν ἔγινε καμμιὰ. Ἀντίθετα, οἱ ἄλλαι «διορθώσεις» εἶναι ἢ ἀδιάφοροι καὶ χωρὶς λόγου, ἢ ἐξ ἴσου ἄκυροι καὶ ἀόριστοι, ἢ τὸ ἴδιον κακόζηλος μὲ τὸ κείμενον τοῦ Γρυπάρη. Ἄλλες, ἢ χειροτερεῦν ὡς πρὸς τὴν ἔκφραση τὴν ἀπόδοσιν Γρυπάρη, ἢ εἶναι συντακτικὰ, μεταφραστικὰ ἢ μετρικὰ λαθεμένες. Ἀπὸ τὶς πρῶτες κατηγορίες τοῦ «διορθωτικοῦ» αὐτοῦ ὄργου παραθέτουμε ἕνα—δυὸ μόνον παραδείγματα: «Πέθανε ὁ Ὀρέστης. Μὲ δυὸ λόγια, αὐτὸ εἶναι» λέει ἡ ἀπόδοσις Γρυπάρη. Καὶ διορθώνεται χωρὶς κανένα λόγον: «Πέθανε ὁ Ὀρέστης. Μὲ δυὸ λόγια, τὸ εἶπα». Ἡ, τὸ «γιατὶ ἐκείνου φάνηκε», γίνεταί, ἐξ ἴσου χωρὶς λόγον: «γιατὶ ἐκείνου φανερώθηκε». Ἡ, τὸ «Λόγον μεγάλο νὰ μὴ πείεις» ἔγινε: «Λόγον βαρὺ μὴ ξεστομίσης».

Χαριτωμένες εἶναι καὶ οἱ ἐξ ἴσου μὲ τὴν ἀπόδοσιν Γρυπάρη, ἄκυροι ἢ ἀόριστοι «διορθώσεις»: «Ὅπως ἔν εἰδῶς ἡμῖν ἀγγελίης σαφῆς», λέει τὸ κείμενον, «γιὰ νάχωμε σωστὲς πληροφορίες» ὁ Γρυπάρης, «γιὰ νὰ μᾶς περιγράψῃς... τὸ σωστὸ» ἡ διορθωσις. Ἡ: «ὦ παῖ, τί δακρύνεις;» τὸ κείμενον, «Κόρη, γιατί στεναίεις;» ἡ ἀπόδοσις, «Κόρη, γιατί ἀναστεναίεις;» ἡ διορθωσις.... Οἱ ἐξ ἴσου κακόζηλος μὲ τὸ κείμενον Γρυπάρη «διορθώσεις» ἀφθονοῦν: «Ἐτσι ἐξ ἀρχῆς, δὲν θὰ μού προξενούσες /ἐνόηλση νὰ σ' ἄκουα» γράφει ἡ ἀπόδοσις, καὶ «ἔτσι ἐξαρχῆς, δὲ θὰ 'σουν ὅπως τώρα / σ' αὐτοὺς ποῦ ἀκοῦν δυσάρεστη» ἡ διορθωσις. Ἡ: «Ἀλλήμονο: πόση ὥρα τώρα οἰκτείρω /τὴν τρέλλα σου» γράφει ἡ ἀπόδοσις καὶ «Ὀμίμ' τὴν τρέλλα σου οἰκτείρω ἀπ' ὥρα» ἡ διορθωσις τῆς.

Περισσότερες ἀπὸ εἴκοσι φορές ἡ «διόρθωσις» χειροτερεῖ ὡς πρὸς τὴν ἔκφραση τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Γρυπάρη, μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπο. Ἐνας τρόπος εἶναι ἡ χωρὶς λόγον ἀλλαγὴ τῆς λέξης ἢ τῆς ἔκφρασης. Ὁ ἄριστος π.χ. στίχος τοῦ Γρυπάρη: «γιατὶ καλοπίχτερος εἶναι θεὸς ὁ Καιρὸς» μετεβλήθη στὸν κακόζηλον—καὶ λαθεμένον συγχρόνως ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου—μὲ τὴν διορθωσιν: «Γιατὶ εἶναι καλοβόλος θεὸς ὁ καιρὸς». Ἡ, στὴν ἀπόδοσιν τοῦ Γρυπάρη: «Μὰ κοίτα μήπως εἶναι ἡ πρόφασί σου /σὰ νὰ μὴν εἶταν τίποτα», ἔγινε ἡ καθαρῶς οὐσιαστικὴ διορθωσις: «μήπως εἶναι ἡ πρόφασί σου / δὶχωρὸς ὑπὸ σταση καμμιὰ»

Μιὰ ἄλλη συχνὴ κακοποίησις τοῦ κειμένου εἶναι οἱ ἀσφικτικὲς ἐκθλίψεις τῶν φωνηέντων γιὰ τὴν ἀποφυγὴν... συνιζήσεων καὶ μιὰ ἐπίμονη ἀναζήτησις... χασμωδίας! Εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἐθνικοῦ βλέπουν τὶς συνιζήσεις γιὰ χασμωδίας διὰ τὶς χασμωδίας γιὰ συνιζήσεις! Ἐτσι, ὁ ἄριστος στίχος τῆς ἀπόδοσης «κάτου ἀπ' τὴν ἐξουσία τους, καὶ στέκει», διορθώθηκε στὸν χασμωδικὸν στίχον: «Κάτου ἀπ' τὴν ἐξουσία τους καὶ εἶναι», καὶ ὁ ἐξ ἴσου ἄριστος τῆς ἀπόδοσης «χωρὶς κακὸ κι' ὀρθὸς ἀπ' ὀρθὸ τ' ἄρμα», ἔγινε στὴν «διόρθωσιν», ὁμοίωσις μὲ τὸν παραπάνω, χασμωδικὸς στίχος: «χωρὶς κακὸ κι' ὀρθὸς στ' ὀρθὸ τοῦ ἄρμα».

Στὴν ἴδια κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ οἱ... συντακτικὰ λαθεμένες διορθώσεις:

Μὰ ἐγὼ δὲν παραφέρομαι κι' ἂν λέω κακὸ γιὰ σένα ν' ἀπαντᾷ στίς τόσες συγχῆς βρισιές ποῦ ἀπ' τὸ στόμα σου ἀκούω (!).

Ἄξιοσημειώτῃ εἶναι καὶ ἡ χαριέστατῃ ὀνομαστικῇ ἀπόλυτος, πού ξεπήδησε στὴ διόρθωση: «πού, ἄ ν κ α ι ν ε κ ρ ὀ ς, σὲ βρίζει ἡ μάνα σου ἢ ἴδια». Χωρὶς νὰ παίρνομε τὴν εὐθύνῃ—γιατὶ μπορεῖ νάνα δακτυλογραφικὸ λάθος—σημειώνουμε καὶ τὴν ἀπίστευτῃ διόρθωση:

κι' ἀφοῦ δὲν ἔχεις δύναμη, ὑποτάξου
σ' αὐτοῦ πού ἐξουσιάζουν, τὸν αὐχένα (!).

Εἶναι ἀκόμη φορὲς πού ἡ διόρθωση συγκεντρώνει πολλὰ μαζί.... προτερήματα: Εἶναι ἐξ ἴσου μὲ τὴν ἀπόδοση ἄκυρη καὶ μαζί λαθεμένη ὡς πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ λυμένη ἀπὸ τὸν ἔμμετρο στὸν πεζὸ λόγο. Ἔτσι ὁ στίχος τοῦ κειμένου (87):

αὕτῃ γὰρ ἡ λόγοισι γενναία γυνή
ἔγινε στὸν Γρυπάρῃ:
ἀμέσως ἡ εὐγενὴς μὲ λόγια μόνο γυναικ' αὐτή,
καὶ στὴν «διόρθωση»:
ἀμέσως μὲ λόγια μόνο εὐγενικὰ ἢ γυναικ' αὐτή...

Συχνότατα οἱ διορθώσεις τῶν φωστήρων τοῦ Ἑθνικοῦ εἶναι λαθεμένες ὡς πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Τριανταπέντε περίπου τέτοιες λαθεμένες διορθώσεις στολίζουν τοὺς 210 παραποιημένους στίχους τῆς ἀπόδοσης Γρυπάρῃ. Ἔτσι π.χ. τοὺς στίχους τοῦ κειμένου 39/40: «σὺ μὲν μοιῶν, ὅταν σε καιρὸς εἰσαγγῇ, δόμων ἔσω», ὅπου καιρὸς σημαίνει «εὐκαιρία» κι' ὅπου σωστὰ ὁ Γρυπάρῃς μετέφραζε «μόλις θὰ βρῆς βολή», οἱ φωστῆρες διόρθωσαν λαθεμένα: «σὰ σοῦ δοθεῖ κ α ι ρ ὀ ς». Ἡ ἴδια ἔννοια τῆς λέξης «καιρὸς» ὀδήγησε τοὺς «διορθωτὰς» καὶ σ' ἄλλο παρόμοιο λάθος: Στους στίχους τοῦ κειμένου 75/76: «καιρὸς γὰρ, ὅσπερ ἀνδράσιν μέγιστος ἔργου παντὸς ἔστ' ἐπιστάτης», ὅπου σωστὰ ὁ Γρυπάρῃς μετέφραζε «κ' εἶναι ὁ κ α τ ἄ λ λ η λ ο ς κ α ι ρ ὀ ς πού εἰς κάθε ἴδουλειά ἔναι ὁ πῶς μεγάλος κυβερνήτης», αἱ ἄγνωστοι χεῖρες «διόρθωσαν»: «γιατὶ ἦρθε ἡ ὥ ρ α πού τ' ἀνθρώπινα, ἔργα/ τὰ ὀρίζει σὰ μεγάλος κυβερνήτης»—φράση πού δὲν ἔχει κανένα νόημα.

Θὰ ἦταν ὁμοίως κουραστικὸ γιὰ τὸν ἀναγνώστη νὰ ἀναφερθοῦν καὶ οἱ 210 παραποιημένοι στίχοι τῆς «Ἠλέκτρας». Θὰ περιοριστοῦμε σὲ δυὸ ἀκόμη παραδείγματα, ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἀποδείξουν μὲ πόση ἄγνοια τοῦ κειμένου τῆς τραγωδίας οἱ ἀνεύθυνοι τοῦ Ἑθνικοῦ ἐπεχείρησαν νὰ «διορθώσουν» τὴν ἀπόδοσή της. Στὴν περιγραφή τῶν Δελφικῶν Ἀγῶνων ὑπάρχουν καὶ οἱ στίχοι (692/5):

τούτων ἐνεγκῶν πάντα τάπιwickia
ὠλβίζειτ', Ἄργεῖος μὲν ἀ ν α κ α λ ο ῦ μ ε ν ο ς,
ὄνομα δ' Ὀρέστης, τοῦ τὸ κλεινὸν Ἑλλάδος
Ἄγαμέμνονος στρατεύμ' ἀγείραντὸς ποτε.

Εἶναι γνωστὸ πὸς ἡ φράση Ἄργεῖος μὲν—ἀγείραντὸς ποτε, εἶναι οἰκοδομημένη πάνω στὸν τύπο τῆς διακήρυξης τοῦ νικητῆ τῶν ἀγῶνων (πατριδα, ὄνομα τοῦ νικητῆ, ὄνομα τοῦ πατέρα του) καὶ συνεπῶς ὅτι τὸ ἀ ν α κ α λ ο ῦ μ ε ν ο ς σημαίνει «διακηρυσσόμενος» (ὡς νικητῆς ἀπὸ τοὺς κήρυκες τῶν ἀγῶνων). Φαίνεται ὅτι ὁ Γρυπάρῃς δὲν τὸ γινώριζε καὶ μετέφρασε λαθεμένα:

κι' ὄλοι τὸν μακαρίζανε καὶ σ' ὄλων

Ἀριστερά: Ἡ ἔκδοση τῆς «Ἠλέκτρας» σὲ βιβλίον, ὅταν ἀκόμα ζοῦσε ὁ Γρυπάρῃς, καθώριζε ρητὰ: ἔλεῦθερῃ ἀπόδοσιν. Δεξιὰ: τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου ἀνέγραφε ψευδῶς μετὰφρασις

τὰ στόματα γυρνοῦσε τ' ὄνομά του,
ὁ Ἄργεῖος Ὀρέστης κ.λ.

Ἄγνωστο ἀπὸ πού ὀδηγημένοι οἱ «διορθωτὰι» ὑποφιάσθηκαν κάποιον λάθος, μὰ δὲν κατάλαβαν ἀκριβῶς περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἔτσι, περικόβοντας τὰ λαθεμένα «καὶ σ' ὄλων τὰ στόματα γυρνοῦσε τ' ὄνομά του», διόρθωσαν τὸ λάθος μὲ ... τὸ ἴδιο λάθος:

κι' ὄλοι τὸν μακαρίζανε καὶ ἡ λέγαν:
ὁ Ἄργεῖος Ὀρέστης κ.λ.

Τὸ ἄλλο παράδειγμα εἶναι ἀπὸ τὸν χρῆσμο πού λείει ὁ Ὀρέστης πῶς τοῦδῶκε ὁ Ἀπόλλωνας:

ἄσκειον αὐτὸν ἀσπίδος τε καὶ στρατοῦ
δόλοισι κ λέψαι ἡ χειρὸς ἐνδίκου σφαγᾶς

ὅπου σωστὰ ὁ Γρυπάρῃς μετέφρασε:

Μόνος σου ἐσὺ χωρὶς στρατὸ κι ἀσπίδες
μὲ δόλο νὰ κ λέψῃς τὸ δίκαιο φόνον.

Ὁ Γρυπάρῃς κράτησε καὶ τὴν ἴδια λέξη κλέψαι (νὰ κ λέψῃς), γιατί αὕτῃ προδηλώνει ὅλη τὴν πλοκὴ τοῦ δράματος πού στηρίζεται στὴν πλαστοπροσωπία τοῦ Ὀρέστη καὶ στὸ ψεύτικο μήνυμα τοῦ θανάτου του. Εἰδικῆ, ὅμως, διόρθωση τῶν φωστήρων θέλησε νὰ ... ἐξευγενίσῃ τὸ «κλέψαι» καὶ—καταστρέφοντας οὐσιώδεις δραματικὸ στοιχεῖο—διόρθωσε:

μὲ δόλο νὰ πράξῃς τὸ δίκαιο φόνον

Ἐκεῖνο πού καταπλήσσει εἶναι τὸ πλῆθος τῶν μετρικὰ λαθεμένων «διορθώσεων»: Σαρανταμία περίπου στους 210 παραποιημένους στίχους τοῦ Γρυπάρῃ. Τὰ μετρικὰ λάθη εἶναι, πρώτον: Φθορὲς τοῦ ἐνδεκασύλλαβου, πού ἄλλοτε συντέμνεται κι' ἄλλοτε ἐκτείνεται—φτάνοντας κάποτε καὶ σ' ὀλόκληρο δεκαπεντασύλλαβο: «ἀλύπητα κεντρίζανε τ' ἀλόγατα ζητώντας» καὶ, δεύτερον, διάλυση τοῦ μέτρου σὲ πεζὸ λόγο: «ὁ χειρότερος ἐχθρὸς μου», «καμμιά ἐρινύα κι ὄχι αὐτὸ μόνον», «ἀμέσως μὲ λόγια μόνο εὐγενικὰ ἢ γυναικ' αὐτή», «πιὸ γρήγορα. Μόνον ἐδῶ, καλὲς μου», «γιατὶ ἔτσι ἐγὼ τώρα θὰ σοῦ μιλήσω», «κρυφὰ σχεδιάζουν, μὴ τὸν δὲς ἀφήσεις», «καὶ τέτοια φοβερίζε πῶς θὰ μοῦ κάμει», «τώρα λοιπὸν ξέγνοιαστες ἀπ' αὐτήν», «μ' ἀπὸ μένα ποτές αὐτὸ δὲν θὰ τὸ πάθεις», «σὲ ποιά ἀτιμία θὲς νὰ μὲ σπρώξεις», «σὰ σκέφτεσαι σωστὰ ἐσὺ θὰ μᾶς ὀδηγήσεις», «Τί; Βρίσκεις ἀδίκια αὐτὰ πού προτείνω;», «τὸ αἷμα θὰ συγγένει αὐτὴ μαζί σου», «κανένας δὲ βρισκεται νὰ πάρει», «καὶ θὰ μάθεις ὄλα», «μὴ μοῦ κάμεις τὸ κακὸ αὐτὸ ξένον», «μὴν ἔχεις φόβον κι ὄλα θὰ βγοῦνε σὲ καλὸ» κι' ἄλλα.

Οἱ μετρικὰ λαθεμένες «διορθώσεις» δὲν εἶναι καθόλου εὐκαταφρόνητες. Τὸ μέτρο, στὰ ποιητικὰ δράματα, δὲν εἶναι μόνον τὸ οὐσιωδέστερο στοιχεῖο τῆς μορφῆς τους ἀλλὰ καὶ τὸ οὐσιωδέστερο στοιχεῖο τῆς δραματικῆς τους λειτουργίας. Οἱ «διορθώσεις» δὲν εἶναι πῶς οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἑθνικοῦ ἀγνοοῦν τὰ ποιητικὰ μέτρα. Καὶ δὲν τοὺς λείπει μόνον ἡ γνώση, ἀλλὰ καὶ ἡ στοιχειώδης ἐκείνη αἴσθησις τοῦ Λόγου, πού αὐτόματα θὰ ξεχωρίζε τὸ ἓνα μέτρο ἀπὸ τὸ ἄλλο, κι' ἀκόμα πιὸ εὐκόλα τὸν ρυθμικὸ ἀπὸ τὸν πεζὸν λόγο.

I. N. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

ΕΘΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

18 ΙΟΥΝΙΟΥ—16 ΙΟΥΛΙΟΥ 1964

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΗΛΕΚΤΡΑ

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΗΛΕΚΤΡΑ

Μετάφρασις: ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΡΥΠΑΡΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

ΕΚΗΝΟΘΕΣΙΑ: ΤΑΚΗ ΜΟΥΖΕΝΙΔΗ
ΕΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑ: ΚΑ. ΚΛΩΝΗ

ΜΟΥΣ. ΣΥΝΘΕΣΙΣ } ΜΕΝΕΑ. ΠΑΛΑΑΝΤΙΟΥ
ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ }

Ίδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι μιὰ σειρά περικοπές στίχων πού ἐνήργησαν οἱ προκοῦστες τοῦ Ἑθνικοῦ. Ἀπό τὴν ἀφήγηση τῆς ἀρματοδρομίας ἔκοψαν ἑννέα στίχους, ἐκείνους ἀκριβῶς πού περιγράφουν τοὺς ... ἀγωνιζόμενους! Ἔτσι, τὰ πρόσωπα, πού ἀναφέρονται σάν γνωστά στὴν παρακάτω περιγραφή, ἀναδύονται ἀπὸ τὸ σκοτάδι. Ἀμέσως ὕστερα, ἔκοψαν ἄλλους δεκαοχτὰ στίχους ἀπὸ τὸν περίφημο κομμὸ—τὸν θρῆνο τῆς Ἡλέκτρας ὅταν μαθαίνει τὸ θάνατο τοῦ Ὁρέστη. Κατὰ τὴν ἀντίληψη τῶν «ἀρμολογίων» τοῦ Ἑθνικοῦ φαίνεται πῶς ὁ θρῆνος αὐτὸς περισσεύει. Ἀκολούθησαν περικοπές ἄλλων στίχων, ἔξι ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Ὁρέστη πρὸς τὴν Ἡλέκτρα (σελ. 128, στίχ. 14—19), κι ἄλλων τριῶν ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ἀπάντησης τῆς Ἡλέκτρας (σελ. 129). Δὲν ἐξηγεῖται ἀλλιῶς: Οἱ προκοῦστες τοῦ Ἑθνικοῦ θεωροῦν, φαίνεται, προσωπικῶς τοὺς κληρονομιά τις τραγωδίες καὶ τις σφάζουν ὅπως θέλουν...

Ἔτσι αὐτὰ φαίνονται ἐκπληκτικὰ καὶ ἀπίθανα. Ἦταν, ὅμως, ἐπόμενο νὰ συμβοῦν. Εἶναι μέσα στὸ κλίμα τῆς ἀνευθυνότητας καὶ ἀσυδοσίας πού βασιλεύουν στὸ Ἑθνικό. Διοίκηση καὶ καλλιτεχνική του ἡγεσία ἐπιμένουν νὰ ἀγνοοῦν τὴν πρωταρχικὴ σημασία τῆς μετάφρασης, πού ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς σκηνοθετικῆς ἐρμηνείας τοῦ ἀρχαίου δράματος. Ὅλο τὸ βῆμα ρίχνεται στὸ θέαμα καὶ στὴ μυθικὴ περιπέτεια. Ὁ Λόγος—τὸ κύριο σῶμα τῆς τραγωδίας—παραγνωρίζεται ὁλόκληρα. Γι' αὐτὸ συχνὰ, στίς παραστάσεις τοῦ Ἑθνικοῦ, χρησιμοποιοῦνται μεταφράσεις ἐσχάτης ποιότητας. Κλασσικὰ παραδείγματα: Ἡ μετάφραση τοῦ «Ἰππόλυτου» ἀπὸ τὸ Σάρρο καὶ τῶν «Φοινισσῶν» ἀπὸ τὸ Σπαταλά. Ἄλλα καὶ ἡ ἀπόδοση τῆς «Ἡλέκτρας» ἀπὸ τὸν Γρυπάρη. Παρὰ τὴν κακὴ τῆς ποιότητα, ὄχι μόνον παίζεται καὶ ξαναπαίζεται, εἰκοσιπέντε τώρα χρόνια, ἀπὸ τὸ Ἑθνικό, ἀλλὰ καὶ προκαλεῖ τοὺς ...ὑμνους τῆς ἀνευθιότητος κριτικῆς!

Ἡ κυρίαρχη Διεύθυνση τοῦ Ἑθνικοῦ ἔχει ἀχρηστέψει τὴν ἀρμόδια Καλλιτεχνική του Ἐπιτροπὴ. Οἱ μεταφράσεις τῶν Τραγωδιῶν διαλέγονται ἀπ' ὅποιον τύχει. Κατὰ κανόνα ἀπὸ τοὺς συζύγους τῶν πρωταγωνιστριῶν, ἐνίοτε ἀπὸ τις ἴδιες, καὶ σπανιότερα ἀπὸ τοὺς σκηνοθέτες. Καλὲς ἢ κακὲς, οἱ μεταφράσεις παραδίδονται ἀνεξέλεγκτα σὲ παντὸς εἶδους καλλωπισμούς καὶ κουρέματα, κατὰ τὸ κέφι ἢ τὸ γούστο σκηνοθέτη καὶ ἡθοποιῶν. Ὁ σκηνοθέτης ἐπιμένει νὰ τις κάνει «θεατρικέ», ἐνοώντας τὴ μετάφορὰ τους στὴ γλώσσα τῶν... κηποθεάτρων. Κάθε γνήσια δημοτικὴ φράση ἐξοστρακίζεται, κάθε ἔκφραση, σχῆμα, κλίμακα, πού δίνουν στὸ λόγο περιωπὴ καὶ δραματικὴ κίνηση, διαγράφονται. Ἡ ποιικιλία τῶν μέτρων, οἱ στροφικὲς ἀντιστοιχίες, ὁ λυρισμὸς τῶν χορικῶν, δὲν θεωροῦνται «θεατρικά» καὶ καταργοῦνται. Ἔτσι, κ' οἱ τυχόν καλὲς μεταφράσεις διαστρέφονται καὶ οἱ κακὲς γίνονται ἀκόμα χειρότερες στὴν ἀνεύθυνη προσπάθεια νὰ ... ἐξωραστοῦν!

Μιὰ ὀλόκληρη σειρά ὑπευθύνων ἐπιβάλλεται νὰ λογοδοτήσει: Γενικὸς Διευθυντὴς, Διοικητικὸ Συμβούλιο, Κυβερνητικὸ Ἐπιτροπὴ, Καλλιτεχνικὴ Ἐπιτροπὴ, Διευθυντὴς δραματολογίου, σκηνοθέτες. Ὁ Δημήτρης Ροντήρης «θριαμβεύει» μὲ τὴν ἀνεκδιήγητὴ «Ἡλέκτρα»—προφανῶς ἐπειδὴ σταδιοδρομεῖ μεταξὺ ἀλλογλώσσων. Ὁ ἴδιος, ἄλλωστε, χρησιμοποίησε ἀπίθανα κωμικὲς μεταφράσεις τοῦ Σάρρου. Ὁ Μινωτῆς ἀνέβασε—εἶναι πρὸς τιμὴν του καὶ δικαιοῦται νὰ τὸ ἐπικαλεσθεῖ σάν ἐλαφρυντικὸ—μεταφράσεις τοῦ Ἀπόστολου Μελαχρινοῦ, πού ἔχουν τὴ σφραγίδα τῆς φιλολογικῆς γνώσης καὶ τῆς τέχνης τοῦ λόγου. Ὁ ἴδιος, ὅμως, ἔπαιξε καὶ κάκιστες μεταφράσεις δείχνοντας βαθεῖα ἀνισότητα γνώσης καὶ γούστου. Ἀρκετὲς ἐλπίδες στηρίχτηκαν στὸν Μουζενίδη, πού ξανάμπαινε στὸ Ἑθνικό. Ὅλοι περίμεναν νὰ τονώσει τὸ ζῆλο γιὰ μιὰ καλύτερη ἀπόδοση τῶν τραγικῶν, ἀναζητώντας νέες, πιστές, ποιητικὲς μεταφράσεις. Ἐκεῖνος προτίμησε νὰ συμβιβασθεῖ μὲ τὴν καθεστρακίαια φαυλότητα καὶ παρουσίασε δυὸ ἐκπληξίαι: Χολλυγουντιανὲς παραστάσεις στὴν Ἐπίδαυρο καὶ διαιώνιση τῶν πεπαλαιωμένων μεταφράσεων μὲ... ἐπιδιορθώσεις. Ἄξιός ὁ μισθός του: Δικὴ του ἐφεύρεση ἢ αὐθαίρετη καὶ παράνομη, ἢ χωρὶς καμμιά γνώση καὶ αἴσθηση, διόρθωση τῶν ξεπερασμένων κειμένων. Κ' οἱ τρεῖς σκηνοθέτες προετοιμάζουν τὴν χρεωκοπία τῆς τραγωδίας. Μὲ καλὲς ἢ κακὲς μεταφράσεις στὸ χέρι, σκηνοθετοῦν ἐρήμην τοῦ πρωτοτύπου, πού ἀποτελεῖ πάντα τὸν κύριο ὁδηγὸ τῆς σκηνοθετικῆς ἐρμηνείας.

Ἐπεὶ οὖν—πέραν τῶν σκηνοθετῶν—εἶναι καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς Καλλιτεχνικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑθνικοῦ, πού καταδέχονται νὰ ὑπάρχουν γιὰ νὰ εἰσπράττουν τὸ πεντακοσιδράχμιον τῶν συνεδριάσεων, χωρὶς νὰ ἐπιτελοῦν τὸ ἔργο τους ἢ, καλύπτοντας, πού καταδέχονται νὰ μὴ ἐπιτελοῦν τὸ ἔργο τους γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ εἰσπράττουν καὶ τὸ πεντακοσιδράχμιον τῶν συνεδριάσεών τους. Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς—ἔτσι τοῦλάχιστον φηγοῦράει στὰ προγράμματα τοῦ Θεάτρου—εἶναι ὁ κ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, φιλόλογος καὶ λογοτέχνης. Ἀντιπρόεδρος, ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ἑθνικοῦ κ. Αἰμ. Χουρμούζιος. Διευθυντὴς Δραματολογίου, ὁ κ. Ἀγγελος Τερζάκης, πού διατρεῖ τὴ θέση του, ἀλλ' ἀπώλεσε τὴ φωνὴν του. Καί, «καίρετά», τὰ ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν μόνιμα μέλη: κ. Ἐλένη Οὐράνη καὶ κ. Κλέων Παράσχος. Ἐκτὸς αὐτῶν, στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Ἑθνικοῦ φηγοῦράουν—γι' αὐτὸ καὶ εἶναι—δυὸ καθηγηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς, δηλαδὴ τῆς Φιλολογικῆς Σχολῆς, τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: Ὁ κ. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος καὶ ὁ διεθνὸς κύριος ἀρχαιολόγος κ. Σπύρος Μαρινῆτος. Κοντὰ τους κ' ἄλλος ἕνας: Ὁ ἐπίσης φιλόλογος, καὶ ἀρχαιολόγος ἐπίσης, κ. Μαρίνος Καλλιγᾶς. Ὅποια συγκέντρωση διασημοτήτων, γιὰ τὴν κάλυψη τέτοιων ἀθλιότητων!... Ὅλοι αὐτοὶ οἱ κύριοι καλύπτουν τὸν ἐξευτελισμὸ μιᾶς ἀπὸ τις εὐγενέστερες κληρονομίες τοῦ Ἑθνικοῦ—τὸν ἐξευτελισμὸ τῆς Τραγωδίας...

Ἐπὶ τοῦ ἔργου, ὅμως, κ' ἕνας ὑπεύθυνος πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ Ἑθνικὸ Θεᾶτρο. Εἶναι ἡ Ἐταιρία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν. Ὁ ἀείμνηστος Γρυπάρης τὴν κατέστησε γενικὴ κληρονομία του. Κυριώτερος πόρος τῆς εἶναι τὰ ποσοστὰ τῶν παίζομένων μεταφράσεων του. Χρέος τῆς Ἐταιρίας νὰ περιφρουρεῖ τὴν πνευματικὴ ἔργασία, ὄχι μόνον τῶν μελῶν τῆς, ἀλλὰ καὶ κάθε λογοτέχνη. Βαρύτερο τὸ χρέος τῆς ἀπέναντι τοῦ Γρυπάρη. Ὁφείλει νὰ διαφυλάττει ἀπὸ τοὺς διασυρμούς τὴν ἔργασία τοῦ μεγαλυτέρου τῆς εὐεργέτη. Ἰσως ἡ ἴδια ἢ ἐγκατάστασὴ τῆς σάν κληρονομία, νὰ ἐκφράζει τὴ σιωπηλὴ καὶ σεμνὴ παράκληση τοῦ εὐεργέτη τῆς, νὰ περιφρουρήσει τὸ ἔργο του μετὰ θάνατον. Τί ἔπραξε ἡ Ἐταιρία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν; Δὲν πληροφορήθηκε τὸν σπαραγμὸ καὶ τὸν διασυρμὸ τῶν κειμένων τοῦ Γρυπάρη; Ρωτήθηκε γιὰ τις «διορθώσεις» πού ἔγιναν στὸ κείμενό του; Ἀρνήθηκε ἢ ἔδωσε τὸ δικαίωμα στους προκοῦστες τοῦ Ἑθνικοῦ; Ἀντιμετωπίζει, ἐν ἀνάγκη, τὴ διακοπὴ τοῦ κυριώτερου πόρου τῆς ἢ συμβιβάζεται γιὰ νὰ τὸν διατηρήσει; Λησμονεῖ τὴν ἠθικὴ—ἴσως καὶ νομικὴ—κατηγορία τῆς ἀναξιοτήτος τοῦ κληρονομίου; Σύστημα τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἑθνικοῦ νὰ μὴ ἀπαντοῦν. Γι' αὐτοὺς, ἡ σιωπὴ εἶναι χρυσός. Σ' ἕνα θέμα ἠθικῆς τάξεως, ἔναντι ἐνὸς νεκροῦ τῶν Γραμμάτων, θὰ δεχτεῖ ἡ Ἐταιρία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν νὰ σιωπήσει, γιὰ νὰ διατηρήσει τὸ χρυσὸ τῶν ποσοστῶν; Ἰδομεν... Πέραν ὧν αὐτῶν, τὸ λεγόμενο «Ἑθνικὸν Θεᾶτρον» διαπράττει σαφῆ παράβαση. Στὰ συμβόλαια τῶν μεταφραστῶν τὸ ὑπάρχει ὅρος: Ἐπιτρέπεται περικοπὴ ἢ τροποποίησις μόνον «τῆς συγκαταθέσει τοῦ μεταφραστοῦ». Ἀνακύπτουν καὶ πάλι τὰ ἐρωτήματα: Πῶς ρωτήθηκε ὁ νεκρὸς Γρυπάρης; Ρωτήθηκε, μήπως, ἡ κληρονομία τοῦ Λογοτεχνικῆ Ὀργάνωσις; Καὶ τὸ ἐπέτρεψε;

Ἀπὸ τὴ θλιβερὴ αὐτὴ πνευματικὴ ἀπάτη, πού διέπραξε τὸ Ἑθνικὸ Θεᾶτρο (τί νὰ λέγει, ἄραγε, ἢ... προϋσταμένη του ἀρχὴ τοῦ Ἰπουργείου Παιδείας;) βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀποδόσεις Γρυπάρη—τοῦλάχιστον τῶν Τραγωδιῶν πού παρουσιάστηκαν φέτος—δὲν ἐπιτρεπτόταν ν' ἀνεβαστοῦν. Ἡ ἀνάγκη «διορθώσεως» 210 στίχων μόνον ἀπὸ τὴν «Ἡλέκτρα», τὸ ἀποδεικνύει. Καὶ μιὰ γιὰ πάντα: Πρῶτον, δὲν πρέπει νὰ ξαναγίνονταν περικοπές σὲ ἔργα ἀρχαίων τραγικῶν. Καί, δεύτερον, δὲν πρέπει νὰ ξαναπαίξοιτο «ἐλεύθερες ἀποδόσεις» τραγωδιῶν—καὶ μάλιστα σὲ ἐπίσημο Φεστιβάλ Ἀρχαίου Δράματος, ὁργανωμένο σὲ ἀρχαῖο θεᾶτρο, ἀπὸ τὸ... Ἑθνικὸ Θεᾶτρο τῆς Ἑλλάδος... Ἀπομένει ὁ σπαραγμὸς τοῦ «Αἶαντα». Θὰ τὸν ἐκθέσουμε στὸ ἐπόμενο. Ἀπομένει ὅμως—πέραν τοῦ ἐλέγχου—νὰ ποῦμε καὶ τὴ θέση μας. Στὸ θέμα ὑπάρχει μιὰ καὶ μόνον ἰδανικὴ καὶ ἀδιάβλητη λύση. Τὴν προτείνουμε: Προκήρυξις πανελληνίου διαγωνισμοῦ γιὰ τὴν μετάφραση τῶν ἔργων πού θὰ προγραμματισθεῖ νὰ παρουσιάσει, κλιμακωτὰ, τὸ Κρατικὸ Θεᾶτρο κατὰ τὴν προσεχῆ πενταετία.

